

Գուրգեն Մահարի

Հայկական բրիգադ

Խառն էին ու բազմազգ կալանավորական աշխատանքային բրիգադները:

Նրանք կազմված էին ըստ մեծ մասի կալանավորների առողջական, հետևաբար աշխատունակության ցուցանիշների հիման վրա: Այսպես՝ գոյություն ունեին ուժեղների բրիգադներ, ապա միջակների, թույլերի: Թույլերին հաջորդում են աշխատանքի անընդունակները, այսպես կոչված «աելագրիկները». Վերջինները մարդ լինելուց ավելի շարժուն և անշարժ ուրվականներ էին, ինչպես Զամանովն էր նրանց անվանում՝ «նստուկագուրկներ». մարդիկ, որոնք չունեին ոչ մի հիվանդություն, բայց հյուծված էին, հալվում էին օր-օրի և հանգչում էին նստարանի վրա կամ արտաքնոցում, մեռնում էին հաճախ քաղնիքի մուտքին շհասած, կամ պարզապես փակում էին աշքերը ննջելու համար երևի և այլևս չէին զարթնում:

Խառն էին ու բազմազգ կալանավորական աշխատանքային բրիգադները, ճամբարային կառավարչությունն այս դրվածքում ինչոր թերություններ էր տեսնում, որոնք արգելակում էին «պլանների» գերակատարմանը. Աշոտ դային այն միտքը հայտնեց, որ լավ կլիներ, եթե կազմակերպվեն ազգային բրիգադներ, այսպես՝ ուզբեկական, բելոռուսական, ուկրաինական, վրացական, հրեական... պետք էր ենթադրել, որ գործերը կգնային ավելի լավ: Աշոտ դայուն տվյալ դեպքում «պլաններից» ավելի հետաքրքրում էր մի ուրիշ բան, նա ուզում էր, որ հայերն ունենային իրենց անկյունը, հավաքվեին իրար գլխի, միասին աշխատեին, քնեին, զարթնեին, լային ու ծիծաղեին: «Ազգահավաքման» այս միտումն Աշոտ դային դրեց արտադրական, այսինքն մի տեսակ քաղաքական անիվների վրա և կամենդանտի հետ մի անգամ զրուցելիս ասաց.

Սա գործ չէ, սա գործ լինելուց ավելի բարելոնյան աշտարակաշինություն է, կալանավորների մի մասը ոուսերենից բռիկ է, իսկ խառն բրիգադների այս սիստեմը չի տալիս պետք եղած արդյունքը, պետք է ստեղծել ազգային բրիգադներ և տալ նրանց իրավունք ընտրելու իրենց բրիգադիրներին և ճաշ բաժանողներին, և այն ժամանակ, օ՛, այն ժամանակ...

Կամենդանս Ժիգիյավսկին, որը զուրկ չէր գործնական մարդու հոտառությունից, ներկայացավ պետին, ի նշան հարգանքի մի փոքր կուացավ և աշքը հառնելով ուղիղ պետի աշքերին, հաղորդեց Աշոտ դայու նկատառումները և լոեց: Եթե պետը հավանություն տա հիշյալ նախազժին, ապա այդ կլինի իր սեփական առաջարկությունը, իսկ եթե պետը դա համարի անընդունելի, կամ ո՞վ գիտե, վտանգավոր, ապա նա կասի մոտավորապես հետևյալը.

Ես այդպես էլ ասացի նրան, քաղաքացի պետ, ես գիտեի, որ նրա առաջարկաթյունը հիմնականում սխալ է:

Ո՞ւմ առաջարկությունն է դա, կհարցնի պետը, իսկ Ժիգիյավսկին տեղնուտեղը կպատասխանի.

Այդ հայի... քոուտ Աշոտի...

Իսկ հիմա պետը լոեց, մտածեց և ասաց.

Պետք է խոսել ճամբարի պետի, ընկեր Բիշկոյի հետ...

Երկու օր հետո ճամբարի պետը կանչեց կամենդանս Ժիգիյավսկուն և կարգադրիչ Սիդորովին: Նա հայտնեց, որ իր առաջարկությամբ և ճամբարների պետի համաձայնությամբ որոշված է վերակազմավորել գործող բրիգադներն ըստ ազգային պատկանելիության:

Գործի անցեք, ավելացրեց պետը, բրիգադիրներին թող իրենք ընտրեն իրենց միջից, ինչպես նաև քալանդյորներին... զուցե ավելի լավ աշխատեն...

Ազգային պատկանելիություն՝ ազգային պատկանելիություն, հասկանալի է, բայց երբ կամենդանտը և կարգադրիչը նստեցին ճռճռան գրասեղանի մոտ և սկսեցին խավաքարտերի վրա ցուցակավորել բրիգադներն ըստ ազգային պատկանելիության, կանգնեցին լուրջ դժվարության առաջ, իսկ կալանավորների առողջակա՞ն, ֆիզիկակա՞ն ցուցանիշները: Սակայն երբ ցուցակները պատրաստ էին, նրանք վերահասու եղան և այս իրողությանը, որ փաստորեն գոյություն ունեն երկու կարգի կալանավորներ մեռյալներ ու դեռ կենդանիներ և որ այս երկու կարգի մեջ մտնում են բոլոր ազգություններն անխտիր...

Աշխատավորական բրիգադները դեռ չեն վերադարձել աշխատանքից. բրիգադների վերակառուցման լուրջ խոհանոց հասավ կարգադրիչ Սիդորովի միջոցով: Լուրջ մտավ բաղնիք, հետո հասավ վարսավիրներին և մնացած «Ճամբարային պարագիտներին», ինչպես անվանում էին նրանց աշխատավորները: Լուրջ ցնցող տպավորություն թողեց առանձնապես շեֆ-խոհարար կամ խոհարարապետ Մեսրոպ Ուզունյանի վրա: Մեսրոպը, կամ, ինչպես քրեականները՝ Միխայիլ Արուտյունովիչը, այստեղ քերված էր սևծովյան արևելյան ափի հայաշատ քաղաքներից մեկից՝ Աղլերից: Ազատության մեջ խոհարարության հետ նա այնքան կապ ուներ, որքան ես՝ չինական դիվանագիտության հետ, բայց շնորհիվ այն հանգամանքի, որ նա տնից ստանում էր դափնատերևների, պղպեղի, ընտիր ծխախոտի և ուրիշ համեմունքների ծանրոցներ, խոհանոցի դուռը քացվեց նրա առաջ՝ կրունկների վրա... Մեսրոպն իր համեմունքներով ախործելի ճաշեր էր պատրաստում ճամբարային նաշալստվոյի համար և դրա ուժով արդեն երրորդ տարին էր, ինչ իր ձեռքում ամուր բռնել էր խոհարարապետի սխրալի շերեփը...

Ցնցող տպավորություն թողեց նրա վրա բրիգադների ազգայնացման յուրը, որովհետև նա մինչև հիմա իր դեմ չէր տեսնում ոչ մի ազգություն, մարդկային ոչ մի առանձնացնող, տարբերանիշ կրող զանգված: Բրիգադներին նա բաժանում էր ճաշը փակ աչքերով, ստուգելով միայն թիվը և ուրիշ ոչինչ: Իսկ հիմա, համեցե՛ք, բարի եղիր կերակրել որոշակի ազգություններին՝ ոուսներին, աղբբեշանցիներին, ուկրաինացիներին, վրացիներին, հայերին... դե, ե՛կ, այնպես արա, որ ճամբարի բազմաթիվ մեծ ու փոքր ազգությունները գոհ լինեն քեզնից,

Հզբաղվեն քանսարկությամբ, շդգոհեն...

Մինչ այս, մինչ այն՝ օրը երեկոյացավ, քացվեցին ճամբարի դարպասները և կալանավորական հոգնած բրիգադները «տուն» վերադարձան: Ամբողջ օրվա ընթացքում և վերադարձի անշափ երկար թվացող ճանապարհին նրանք երազում էին այն պահը, երբ տուն կհասնեն և կփովեն իրենց մի մարդաբաժին կենսական, տախտակե տարածության վրա, կստանան օրաբաժին հացը, հոչակավոր բալանդան և կրնեն, և կրնեն այնպես, որ եթե կես գիշերին ինքն անձամբ, ազատության ոգին ներս մտնի ճամբարի փակ դարպասներից, փողեր փշել տա, բմբուկներ պայթեցնի և թնդանորների գոռոցով հայտարարի՝ «վե՛ր կացեք, գնացե՛ք ձեր տները, ո՛վ մարդիկ, դուք ազատ եք...»՝ միևնույն է, նրանք չեն զարթնի և կշարունակեն քնել քաղցր քնով, մի քնով, որի ուժն ու պատիվը իմանալու համար հարկավոր է միայն և միայն վատ սնվող և դժվար աշխատող կալանավոր լինել...

Ահա թե ինչու բրիգադների վերակառուցման լուրը ճամբարի և աշխատանքից տուն վերադարձ կալանավորների գլխին պայթեց որպես կայծակ՝ անամպ երկնքից: Խոռվահույզ մրջնանոցի նման ալեկոծվեց ճամբարը, արագ և համառոտ՝ մարդիկ ոտքի վրա մի կերպ ոչնչացրին ընթրիքները, ապա ըստ հրահանգի վերցրին իրենց ունեցվածքը և դուրս եկան ընդարձակ բակը:

Մեծ ճանապարհի վրա երևաց կամենդանտ Ժիգիլյավսկին.

Ապա՝ նստե՛լ, գոռաց նա:

Բոլոր կալանավորները մի մարդու նման նստեցին, ոմանք իրենց իրերի վրա, ուրիշները՝ թեքս պազեցին, ձևանալով, թե նստած են:

Կանգնե՛լ... նստե՛լ... կանգնե՛լ... իսկ հիմա՝ ուշադրություն, ոուսնե՛ր, իրերով №3 բարաք, մա՛րշ, ուզբեկներ, տաղիկներ, միջին ասիական մնացած պիղծ հոգիներ, №2 բարաք, մա՛րշ... խախոլնե՛ր, №4 բարաք... վրացիներ, հայեր, աղբբեշանցիներ՝ №5 բարաք... լատիշներ, լիտիշներ, կուտաքնե՛ր՝ №6 բարաք... շհուդներ...

Գրկած իրենց կեղտակուր ունեցվածքը, կերակրի թիթեղն ու փայտե ամանները, ավելի ունկորները՝ իրենց տախտակե արկդները՝ կալանավորները ցրվեցին զանազան ուղղությամբ՝ նշանակված բարաքները:

Ճամբարի բակը դատարկվեց: Կամենդանտ Ժիգիյավսկին իր պարտականությունը հաջող կատարած մարդու թեթևությամբ խոհանոց մտավ մի քիչ ծանրանալու, իսկ կարգադրիչ Սիդորովն անցավ բարաքից բարաք և հրահանգեց, որ ազգային բրիգադներն իրենք ընտրեն իրենց դեկավարությունը, բրիգադիր և բալանդյոր, և այս մասին ոք...

Ճամբարի պետք կարող է հաստատել կամ շհաստատել ձեր ընտրությունը:

№5 բարաքի ճակատամասի երկիարկանի տախտամածի երկու հարկերը վիճակով ընկան հայերին, աշ ու ձախ՝ վրացիներին և ադրբեջանցիներին:
Բարաքում տիրում էր աղմուկ և հրմշտուկ, փոշի, որին խառնվեց տեղավորվածների մախորկայի կծու հոտը: Դոների մեջ երևաց խոհարարապետ Մեսրոպ Ուզումյանը կամ դյաղյա Միշան, կամ, վերջապես Մեսրոպ Արուտյունովիչը. դոների մեջ հաճոյակատար Մամոն նրա ձեռքից խլեց նրա իրերի խնամքով կապված կապոցը, երկաթե կանթով «չարմաջան» և արտորաց դեպի «հայկական օջախը»: Խոհարարապետի մուտքը երեք ազգություններն ընդունեցին ողջունի և ուրախության բացականչություններով.

Բարի եկար, Մեսրոպ:

Միշա դայի, խո՛շ գյալար:

Վաշա՛, Միշա, գենացվալե՛...

Բրուտանցի եռյակը տեղ բռնեց կողք-կողքի: Աշոտ դային իրեն հատուկ աշխուժով գրադապած էր այստեղ-այնտեղ մեխեր խփելով, ինչոր բաներ կախելով: Սանասարը Լյալյայի լուսանկարը խնամքով ամրացրեց պատին, իսկ ես... ես նայեցի Մեսրոպի խավարամած դեմքին: Նա տեղավորվեց իմ ձախ կողմը:

Մեսրոպ, դու Է՞լ եկար, իսկական Հայաստան եղանք, ձայն տվեց Աշոտ դային:

Չգիտեմ, ասաց Մեսրոպը մոայլ ու մտացրիվ, ըսման Հայաստան չուզեցի...

Ինչո՞ւ, այ տղա, զարմացավ Աշոտ դային:

Ինձի վատ եղավ:

Ինչո՞ւ:

Բան մ'եր՝ ըսի ըշտե, նա տեղավորեց իրերը, վար իշավ տախտամածից և առանց մեկի հետ խոսելու վերադարձավ խոհանոց:

Քսանչորս հայեր էինք, որոնցից մի քանիսը Երևանից և Հայաստանի գյուղերից, երկուսը Թիֆլիսից, պրոֆեսոր Զանփոլադյանը՝ Բարվի համալսարանի քիմիական ամբիոնի վարիչ, Սմբատ Սարդայան՝ կուսաշխատող, մի քանի գրասենյակային աշխատողներ՝ դաշնակցական մեղադրանքով և Լևոն Ժամկոչյանը՝ շեկ քեղերով և կապույտ աչքերով՝ մասնագիտությամբ նախազահ. ի՞նչ նախազահ, Լևոն, ինչի նախազահ... թվում էր.

Տեղկոմի նախազահ, արտադրական հանձնաժողովի նախազահ, վարչության նախազահ, վերստուգիչ հանձնաժողովի նախազահ...

Մի խոսքով՝ նախազահ:

Բրիգադիրների և կերակուր բաժանողների, այսինքն բալանդյորների ընտրությունը բարեհաջող անցավ վրացիների և աղքաբեշանցիների մոտ, վրացիներն ընտրեցին Վասո Ցուլուկիձեին, որն այն աշխարհում եղել էր կառուցող ինժեներ, իսկ աղքաբեշանցիները՝ Բարվի ջրմուղի պատասխանատու աշխատող Զաֆարով Մամեդին: Ընտրեցին նաև ճաշ բաժանողներ, հիվանդազին, կարմրաթուշ Գուգուշվիլուն և Բարվի առաջնակարգ ուստորաններից մեկի դիրեկտոր Շիրալիսին: Պետք էր ենթադրել, որ մյուս բարաքներում նույնպես ավարտված էին ընտրությունները, մինչդեռ հայկական բրիգադում տիրում էր կառավարական անել ծգնաժամ:

Քսանչորս հոգիանոց հայկական բրիգադը բաժանվեց երեք կուսակցությունների, որոնք էին կոմունիստներ՝ հինգ, «դաշնակցականներ»՝ ութ, իսկ չեղոքներ՝

տասներեք հոգի: “Դաշնակցականների և չեզոքների մի մասի բլոկը միահամուռ կերպով առաջադրեց պրոֆեսոր Զանփոլայանի թեկնածությունը, սակայն նա մի ժիախոտ վառեց, ծուխը փշեց սեփական հայկական բեղերի վրա և իր փափուկ ձանով հրաժարվեց.

Եթե ինձ հարգում եք, թույլ տվեք ինձ աշխատել որպես շարքային... շնորհակալ եմ վստահության համար...

Կոմունիստ Աքել Տարախչյանն այն կարծիքը հայտնեց, որ կոմունիստը չի կարող աշխատել անկուսակցական կամ (մանավանդ) դաշնակցականի դեկավարությամբ և պահանջեց, որ բրիգադիր ընտրվի անպայման կուսակցականներից մեկը, հակառակ դեպքում՝ գործը կդրվի քաղաքական սխալ հիմքերի վրա. նա առաջարկեց կուսաշխատող Սմբատ Սարգսյանի թեկնածությունը: Նախկին ուսուցիչ Պողոս Սայատյանը՝ դաշնակցական մեղադրանքով՝ ասաց հետևյալը.

Միայն զարմանալ կարելի է. Աքել Տարախչյանը երևի մոռանում է, թե որտեղ է գտնվում: Ի՞նչ կուսակցական դեկավարության մասին է խոսքը: Մենք այստեղ կալանավորներ ենք, հավասար իրավունքներով, այսինքն հավասար իրավագրկությամբ: Ես առաջարկում եմ Ֆարհատի թեկնածությունը:

Ֆարհատը դա փառահեղ միրուքով, հին կալանավոր Սարգիս Կանայանն էր: Պետք էր ենթադրել, որ Ֆարհատը նրա կեղծանունն էր:

Թիֆլիսեցի Վասիլ Կարախանովը, որն ամբողջ վիճաբանության ընթացքում շվարած նայում էր խոսողներին, միշամտեց.

Տո՛, Իրակլու թագավորությո՞ւնն եք բաժին-բաժին անում... Անհարմար չե՞ք զգում... մեկին ընտրեք, վերջանա զնա:

Անհանգիստ էր և Աշոտ դային, թեև նա ոչ մի բանով չէր մատնում իր անհանգստությունը: Այդ երևի միայն ես էի նկատում: Մենք, բրուտանցում աշխատողներս և Աշոտ դային, միայն կողմնակի դիտորդների հանգամանքով ներկա էինք այս ընտրական սուր պայքարին, որովհետև մենք պատկանում էինք

«զործարար բակի» համապատասխան արհեստավորական բրիգադին. մենք, հետևաբար և Աշոտ դային, այստեղ չունեինք ո՞չ ընտրելու, ո՞չ էլ ընտրվելու իրավունք, ո՞չ էլ կարող էինք միջամտել բրիգադի ներքին գործերին: Պետք էր ենթադրել, որ Աշոտ գային հատկապես կարող էր ազդել խնդրի բարեհաջող լուծման վրա, եթե... եթե «ձայնազուրկ» չլիներ:

Ես չեմ մոռացել և զիտեմ, թե որտեղ եմ գտնվում, գոզոված և շիկացած՝ իր ձայնը լսելի էր դարձնում Աքել Տարախչյանը, բայց որտեղ էլ լինեմ, միևնույն է, չեմ մոռանա, որ ես կոմունիստ եմ... Մենք գտնվում ենք Խորհրդային ճամբարում և ոչ թե ֆաշիստական: Խորհրդային ճամբարում դեկավար դեր կարող են խաղալ միայն կոմունիստները...

Քանի՞ տարի ունեք, ընկեր կոմունիստներ, հարցնում է հեզնանքով Պողոս Սայատյանը, տասնիհնգակա՞ն. իսկ մենք, ձեր կարծած ֆաշիստներս, տասական տարի միայն... Ինչո՞ւ ես պիտի աշխատեմ ժողովրդի թշնամիների հրամանատարության տակ... Վե՛րջ կոմեդիային, Ֆարիատը բրիգադիր է...

Բարձրացավ աղմուկ:

Փետրվարյան ավանդո՞ւրա եք ուզում սարքել...

Այստե՞ղ էլ բռնություն...

Թող կուստոմսերը ցույց տան...

Ժողովրդի թշնամինե՛ր...

Ֆաշիստնե՛ր...

Աշոտ դային մի մախորկա փաթաթեց:

Խոհանոցից վերադարձավ Մեսրոպը: Նա բարձրացավ իր տեղը. այսինքն տեղավորվեց իմ կողքը և ցածր ձայնով հարցրեց.

Ի՞նչ եղավ, ինչո՞ւ կբոռոքոան:

Ես բացատրեցի:

Ամոք, այիք է, քրթմնջաց Մեսրոպը, բրիգադիր, բալանդաջի... Էղուր համար է՛ իրար զգեն...

Նա լոեց և ավելացրեց.

Ես կուխնուց դուրս կուգամ... Թող ամեն ազգ, ամեն բրիգադ իր կուխնին, իր պովոր ունենա... Ես բոլոր ազգերին չեմ կրնա կերակրի...

Աշոտ դային չհամբերեց: Նա՝

Տղաներ, ասաց, հայ ժողովո՞ւրդ ենք մենք, թե վայ ժողովուրդ... տնից, տեղից, հողից, ընտանիքից զրկված, եկել ենք, ընկել սիրիներն ու փոխանակ մեկ սիրտ, մեկ հոգի լինելու, իրար միսն ենք ուսում: Նայենք մեր հարևաններին և ամաշենք: Բա մենք նրանց չափ է՛ չկանք...

Քաղաքական ո՞չ մի զիջում, տեղից գոռաց Սմբատ Սարգսյանը:

Տո՛, դու ո՞վ ես, որ զիջես կամ չզիջես...

Հակահեղափոխական ճահիճը շարժվում է, ընկերներ, զգոյշ, քըով շշնչել...

Ներս մտան կամենդանտ Ժիգիլյավսկին և կարգադրիչ Սիդորովը. նրանք գրեցին վրացական ու աղբքեցանական բրիգադիրների անունն ու ազգանունները և մոտեցան հայկական բրիգադին.

Ո՞ւմ ընտրեցիք, հարցրեց Սիդորովը:

Լոություն:

Ո՞վ է ձեր բրիգադիրը, ի՞նչ եք ոչխարների նման նայում, ձայնը բարձրացրեց Ժիգիլյավսկին:

Բրիգադիր չկա, լսվեց մի անհամարձակ ձայն:

Չի էլ լինի, լրացրեց Սմբատ Սարգսյանը:

Քաղաքական տարածայնություններ...

Ի՞նչ քաղաքական տարածայնություն, գոռաց Ժիզիլյավսկին ամբողջ կոկորդով, անուղղելի արմյաշկաներ... դուք դեռ շարունակում եք քաղաքականությա՞մբ զբաղվել... ես ձեզ տուգանային ճամբարներում կփտեցնեմ... ես ձեզ... զնդակահարե՛լ...

Նա դուրս եկավ Սիդորովի հետ և կես ժամ հետո քարաք վերադարձավ ճամբարի պետի կարգադրությամբ.

Հայկական բրիգադը ցրե՛լ... լսեցեք թե ով՝ որ բրիգադին է կցված... վերցրեք ձեր իրերը և կորեք... Սարգիս Կանայան, Սմբատ Սարկիսյան, Արտյուշ Դժանպոլատյան՝ ոուսական բրիգադ...

Երկու ամիս հետո նոր նշանակված ճամբարի պետ Ուստինովը ծանոթացավ աշխատանքային բրիգադների և նրանց աշխատանքի դրվածքի հետ. գլուխը քարձրացրեց ցուցակներից և ասաց.

Հայկական բրիգադը չեմ տեսնում:

Նախկին պետը լուծարքի ենթարկեց, քաղաքացի պետ, ցրեց մյուս բրիգադների վրա...

Այո՛, խորանում է ակնցավոր, քաղաքացիական շորերով և գրեթե բարեղեմ, նոր նշանակված պետը, բայց աշխատանքային բրիգադներում ոչ մի «յան» չեմ տեսնում... ահա՛ մեկը՝ Դժանպոլատյան...

Ճիշտ է, հաստատում է Ժիզիլյավսկին, նրանցից ոմանք ընկան տնտեսական բրիգադներ, աշխատում են որպես սանիտար, խանութի վարիչ, օրապահ, խոհանոցի աշխատող, իսկ մյուս մասն անցավ «գործարար քակ»՝ կոշկակար, հյուսն, դերձակ...

Դա՞ա՞ա՞, հաստատեց խորաթափանց պետը, զարմանալի համերաշխ
ժողովուրդ է հայ ժողովուրդը...

Այո, հաստատեց կամենդանտը, շատ ճիշտ է ձեր դիտողությունը, քաղաքացի
պետ. համերաշխ մարդիկ են հայերը և իրար բռնող...

... Իշնում էր գիշերը: Ազգային բրիգադները քուն մտան:

1964